

॥ श्रीमद्भगवद्गीता विवेचन सारांश ॥

प्रकरण 16: दैवासुर-सम्पद विभाग योग

2/2 (श्लोक 2-24), रविवार, 20 अप्रैल 2025

विवेचन: गीता विशारद डॉ. आशु गोयलजी

यु ट्यूब लिंक: <https://youtu.be/aYZPyaExsQI>

आसुरी संपत्तानी ओण्ण

गीता परिवारनी परंपरा मुज्ज्व लनुमान यावीसानुं पठन थयुं. शरूआतनी प्रार्थना अने दीप प्रज्वलन पछी विवेचनसत्रनी शरूआत थई. गुरु वंदना, ज्ञानेश्वर महाराजने शत् शत् प्रणाम, गंगा माताने अने सरस्वती माताने प्रणाम, गीतामैयाने वंदन, भगवान वेदव्यासजी तथा परम पूज्य सद्गुरु स्वामी गोविंददेवगिरिजी महाराजना यरणोमां कोटी-कोटी वंदन साथे विवेचननी शरूआत थई.

भगवाननी अतिशय मंगलमय कृपा आपणां सौ पर वरसी रही छे, जेनाथी आपणे आ मानव जिवनने सङ्ग अने सार्थक बनावी शकीये. आ जिवनना परम उच्च लक्ष्यने प्राप्त करवा माटे, आ जिवनने विजयी बनाववा माटे, अने तेने सिद्धि सुधी पछीयाडवा माटे, जो आपणे भगवद्गीतामां प्रवृत्त थईये, तो ये अमुल्य तक छे. शा माटे आपणने आ सुवर्ण अवसर मळ्यो? कदाय आ आपणा कोई आ जन्मना सुकृत छे, कोई पूर्व जन्मना सुकृत छे, के पितृओना कोई पुण्यकण छे अथवा कोई जन्ममां कोई संत महापुरुषनी कृपादृष्टि आपण पर पडी छे, आपणा लाग्योदय माटे अमुक शुभ संयोगो बनेवा छे, जेनाथी आपणे गीता वांचवा माटे पसंद करायेवा छीये. आवा विचारें मनमां वारंवार ये विश्वास जगाववो जोईये के आपणे गीता पसंद करी नथी, गीताज्जे आपणने पसंद कर्या छे. भगवाननी अतिशय मंगलमय कृपाथी ज भगवद्गीता मेणववी शक्य बने छे.

संतो द्वारा, महात्माओ द्वारा ये घोषित करवामां आव्युं छे के भगवद्गीता समान बीजो कोई ग्रंथ नथी!

आदि शंकराचार्य कहे छे,

गेयं गीता नाम सहस्रं ध्येयं श्रीपति रूपमजसम्।

नेयं सज्जन सङ्गे चित्तं देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥२७॥

गीता गाओ. जे पण भगवद्गीतानुं गान करशे के थोडी पण जिवनमां उतारशे, यमराज अना तरङ्ग जोवानी डिमत नही करे!

भगवद्गीता किञ्चिदधीता गङ्गाजललवकणिका पीता।

सकृदपि येन मुरारि समर्चा क्रियते तस्य यमेन न चर्चा ॥ २०॥

ભગવાને દેવી લક્ષ્મી વિષે આ અધ્યાયમાં જણાવ્યું છે તે લક્ષ્મી તમારામાં છે કે નહીં તે ચકાસો. તમારે ખૂબ જ સજગ રહેવાનું છે કે તમારામાં કોઈ પરિવર્તન થયું કે નહીં, સાધના ઉપર-ઉપર છે કે અંદર ઉતરી પણ છે તે ચકાસવાનું છે. તમે દવાને ફક્ત જોયા કરશો તો સ્વાસ્થ્યને અસર નહિ થાય તમારે દવા પીવી પડશે તો જ સ્વાસ્થ્ય સારું થશે. તમે ગુણોનું આસ્વાદન કરો. તમારા દ્રષ્ટિકોણમાં પરિવર્તન આવે છે કે નહીં તે ચકાસો.

જે વ્યક્તિ ભગવદ્ગીતાનો અભ્યાસ કરે છે અને તેના સૂત્રોનું પાલન કરે છે તે હંમેશા વિજયી અને ખુશ રહેશે. જો આપણે જીવનમાં તેનો અર્થ સમજીએ તો ફાયદા થાય છે, પરંતુ જો આપણે ફક્ત તેના શ્લોકો વાંચીએ તો પણ આપણું મન કુશાગ્ર અને શાંત બને છે. આ હજારો સાધકોનો અનુભવ છે. તેઓ કહે છે કે અમે હમણાં જ ઉપદેશ સાંભળવાનું શરૂ કર્યું છે અને હમણાંથી અમને શાંતિનો અનુભવ થવા લાગ્યો છે.

આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે અહીં શ્રીભગવાને કોઈ માર્ગનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ઉદાહરણ તરીકે, જો તમારે મુંબઈથી દિલ્હી જવું હોય, તો તમારી પાસે પરિવહનના ઘણા સાધનો છે, જેમ કે પગપાળા, સાયકલ દ્વારા, ટ્રેન દ્વારા અથવા વિમાન દ્વારા. જ્યારે તમે તમારા ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચશો, ત્યારે તમને એ જ શહેર મળશે જ્યાં જવા તમે નીકળ્યા હતા. ત્યાં પહોંચવા માટે તમે કયા માધ્યમનો ઉપયોગ કરો છો તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી, તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ કોઈપણ માર્ગ કે સાધનનો આગ્રહ રાખતા નથી.

બારમા અધ્યાયમાં, શ્રીભગવાને ભક્તના ઓગણચાલીસ લક્ષણોનું વર્ણન કર્યું છે. જો તમે તમારી જાતને ભક્ત માનો છો, તો તમારી અંદરના આ ગુણોને ઓળખો -

अद्वेषा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च।

निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी॥12.13॥

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः॥12.14॥

તમે કેટલી સુંદર રીતે તિલક લગાવો છો, કેટલી સુંદર રીતે આરતી ગાઓ છો, કે કેટલા કલાકો ધ્યાનમાં બેસો છો, આ બધી બાબતોનું તે ભગવાન માટે કોઈ મહત્વ નથી. આ બધું કર્યા પછી, તેના પરિણામો આપણા જીવનમાં દેખાવા જોઈએ.

પંદરમા અધ્યાયમાં, શ્રીભગવાન કહે છે -

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः॥15.11॥

અનેક જન્મો સુધી પ્રયત્ન કર્યા પછી પણ જો અંતરાત્મા શુદ્ધ ન થાય તો કોઈ ફાયદો નથી. આપણે આપણા અંતરાત્માને શુદ્ધ

કરવો પડશે. આપણે આપણો અભિગમ બદલવો પડશે. આપણે જે સ્વ-અભ્યાસ કરીએ છીએ તેનાથી આપણા સ્વભાવમાં ફરક પડવો જોઈએ. જો આપણે હજુ પણ પહેલાની જેમ જ વસ્તુઓને જોઈએ છીએ, તો તેનો અર્થ એ છે કે આપણી સાધના ફક્ત ઉપરછલ્લી રીતે ચાલી રહી છે.

જ્યારે આપણે સ્વાસ્થ્યના લાભ માટે જ્યુસ પીએ છીએ ત્યારે જ આપણા સ્વાસ્થ્યમાં ફરક આવે છે. દરરોજ ફક્ત રસથી ભરેલો કન્ટેનર જોવાથી આપણા સ્વાસ્થ્ય પર કોઈ અસર થશે નહીં. તેવી જ રીતે, ભક્તના ગુણોનો સ્વાદ ચાખવા અને આત્મસાત કરવા પડે છે, તેથી સોળમા અધ્યાયમાં શ્રીભગવાને છવ્વીસ દિવ્ય ગુણોની યાદી આપી છે. ગયા અઠવાડિયે આપણે પહેલા શ્લોકમાં આઠ દેવી ગુણો જોયા:

અભયં સત્ત્વસંશુદ્ધિઃ જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ।

દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્।।16.1।।

નિર્ભયતા, સત્ત્વ શુદ્ધિકરણ, ધ્યાન યોગ, વ્યવસ્થિતિ, દાન, ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ, યજ્ઞ, સ્વ-અભ્યાસ, તપસ્યા અને પ્રામાણિકતા.

હે અર્જુન! તમારામાં દેવી ગુણો છે. તો તમે જુઓ કે તમારામાં નિર્ભયતા છે કે નહીં? તમે દાન આપો છો કે નહીં? તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને દબાવી રાખો છો કે નહીં? શું તમે કોઈ ઇચ્છા વગર તમારી ફરજ બજાવો છો કે નહીં? તમે થોડી તપસ્યા કરો છો કે નહીં?

હવે ઉનાળામાં ઘણા લોકો એર કન્ડીશનીંગ વગર રહી શકતા નથી. જો વીજળી બંધ થઈ જાય, તો પંખો બંધ થાય તે પહેલાં જ તેમના શરીરમાં પરસેવો આવવા લાગે છે. આ પ્રકારના લોકો તપ કરી શકતા નથી. જો તમારે તપ કરવું હોય તો મહત્તમ તાપમાનના સમયે, એકથી બે કલાક વીજળી હોય તો પણ પંખો બંધ કરીને બેસો. ચાલો જોઈએ કે આપણી પાસે દ્રઢતા છે કે નહીં. થોડા સમય માટે ખોરાક ન ખાવાનો પ્રયાસ કરો.

આપણને મળેલી અનુકૂળ પરિસ્થિતિઓનો ત્યાગ કરવો એ તપશ્ચર્યાની નિશાની છે. જે વ્યક્તિનું મન વિવિધ ઇન્દ્રિય સુખોમાં વ્યસ્ત રહે છે તે ક્યારેય તપ કરી શકતો નથી. તપ કરવા માટે, જીવનમાં થોડું સહન કરવાની વૃત્તિ અપનાવવી પડશે.

"વિવેક યૂડામણિ" માં, આદિ શંકરાચાર્યે છ માધ્યમોમાંથી સહનશીલતાને મહત્વ આપ્યું છે. જો તમારી ઇચ્છા મુજબ કંઈક ન થઈ રહ્યું હોય, તો તેને સહન કરો(તિતિક્ષા). આપણે ઘરમાં, સમાજમાં, કાર્યસ્થળ પર પ્રતિકૂળ વાતાવરણનો સામનો કરી શકીએ છીએ, પરંતુ તે પરિસ્થિતિઓમાં પણ પોતાને આરામદાયક રાખવા એ સહનશીલતાની નિશાની છે. આ સહિષ્ણુતા કુદરતી હોવી જોઈએ.

હવે, કેટલાક લોકો સહન કરે છે પણ તેઓ પોતે સહનશીલ છે એમ બધાને કહેતાં રહે છે. આપણે સરળતાથી અને ખુશીથી બધું સહન કરવું પડશે. હું ઘણું સહન કરી રહ્યો છું એનો બોજ મારે મારા મન પર ન નાખવો જોઈએ. કેટલાક લોકો પોતાની અંદર એવું અનુભવે છે કે તેમના જેટલું સહન છે તેટલું બીજું કોઈ સહન કરી શકશે નહીં. તેની આસપાસના લોકોને તેની સહનશીલતાનો કોઈ ખ્યાલ નથી પણ તે પોતે જ પોતાને મહાન માને છે. બીજું કોઈ તમને ક્યારેય મહાન નહીં કહી શકે. તપસ્યા કરવા માટે હિમાલય કે એકાંતમાં જવાની જરૂર નથી. પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓમાં ખુશ રહેવું એ પણ તપસ્યા જેવું છે.

આર્જવમ- એને ફક્ત માતા શબરીની વાર્તા દ્વારા જ સમજાવી શકાય છે. આપણે આપણું જીવન ઘમંડમાં જીવીએ છીએ. જે વ્યક્તિને ખાવામાં વધુ રસ હોય છે તે બધાને કહે છે કે તે ખાઈ શકતો નથી, જ્યારે તેનું સંપૂર્ણ ધ્યાન ખોરાક પર કેન્દ્રિત હોય છે. આવા વ્યક્તિને જોઈને સમજવું જોઈએ કે તેને ફક્ત ખાવામાં જ રસ છે. આપણે બીજાઓ સમક્ષ પોતાને એવા રીતે રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કરતા રહીએ છીએ જે આપણે નથી. જીવન સરળ હોવું જોઈએ.

આપણે આપણી પાસે જે છે તેના કરતાં આપણે પોતાને વધુ ધનવાન બતાવવા માંગીએ છીએ. કોઈ વ્યક્તિ કિંમતી કાર સાથે પોતાનો ફોટોગ્રાફ ખેંચાવીને પોતાના મોબાઈલમાં સ્ટેટસ તરીકે મૂકે છે. બીજી વ્યક્તિ પ્રભાવિત થઈને તેને પૂછે છે કે તેણે ક્યારે લીધી? પરંતુ જવાબ આપવાને બદલે તે હસે છે અને વિષય ટાળી દે છે.

લોકો પોતાને તેમના વાસ્તવિક જ્ઞાન કરતાં વધુ જ્ઞાની તરીકે રજૂ કરે છે. તેને અતિશયોક્તિપૂર્ણ કરવાથી શું પરિવર્તન આવશે? આપણે દરેક જગ્યાએ ધમંડ બતાવીએ છીએ. તમારી પાસે જે છે તેનાથી બમણું પણ તમે બતાવી શકતા નથી. વધુમાં વધુ તેઓ વીસ કે પચીસ ટકા વધુ બતાવી શકે છે, પરંતુ તેનાથી શું પરિવર્તન આવશે? પડદા, સોફા, મોબાઇલ વગેરે કિંમતી વસ્તુઓ ખરીદવાથી શું થશે?

આપણે ગમે તેટલી કિંમતી વસ્તુઓ ખરીદીએ, દુનિયામાં ઉપલબ્ધ વસ્તુઓ કરતાં પણ વધુ મૂલ્યવાન વસ્તુઓ છે. એક ફોન બીજા ફોન કરતાં વધુ મૂલ્યવાન છે. એક ઘર બીજા કરતા મોટું છે. આપણે ગમે તેટલું મોટું ઘર બનાવીએ, તેનાથી મોટું અને સારું બીજું ઘર હોઈ શકે છે.

અમને આ જગ્યા અમે જ્યાં છીએ તેના કરતા થોડી મોટી લેવી છે. પ્રગતિની કોઈ મર્યાદા નથી. પ્રગતિ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાને કારણે આપણે બેચેન બનીએ છીએ. જીવનમાં આપણને સૌથી વધુ સરળતાની જરૂર છે.

આર્જવ એટલે જીવન સરળ હોવું જોઈએ. આપણને અતિશય પ્રગતિ, સ્પર્ધા અને ઉચ્ચતમ સ્તરની જરૂર નથી. બીજી બધી વસ્તુઓ અને પરિસ્થિતિ કરતાં વધુ સારી વસ્તુઓ અને પરિસ્થિતિઓ છે, પરંતુ આપણે આપણી જરૂરિયાતોને સમજવી પડશે.

16.2

અહિંસા સત્યમક્રોધઃ(સ), ત્યાગઃ(શ) શાન્તિરપૈશુનમ્ । દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં(મ્), માર્દવં(મ્) ત્વીરયાપલમ્ ॥૧૬.૨॥

મન, વાણી અને શરીરથી કોઈ પણ પ્રકારનું કોઈનેય કષ્ટ ન આપવું, યથાર્થ અને પ્રિય બોલવું, પોતાના પર અપકાર કરનાર ઉપર પણ ક્રોધ ન હોવો, કર્મોમાં કર્તાપણાના અભિમાનનો ત્યાગ, અન્તઃકરણની ઉપરતિ એટલે કે ચિત્તની ચંચળતા ન હોવી, કોઈનાંય નિંદા આદિ ન કરવાં, સર્વ ભૂત-પ્રાણીઓ પર કશાય હેતુ વિના દયાભાવ રાખવો, ઇન્દ્રિયોનો વિષયો સાથે સંયોગ થવા છતાં પણ વિષયો પ્રત્યે આસક્તિ ન હોવી, મૃદુ સ્વભાવ હોવો, લોક અને શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ આચરવામાં લજ્જા થવી તથા વ્યર્થ ચેષ્ટાઓ ન થવી.

અહિંસા - એટલે કે જીવનમાં અહિંસા લાવો. અને તે પણ મનસા, વાયા, કર્મણા. મારાથી કોઈને કષ્ટ ન થાય તેનો ખ્યાલ રાખું. તેનો અર્થ અહિંસા. ઘણા લોકો બીજાને નીચા જ દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરતા રહે છે. મારી વાણીથી કોઈની હિંસા ન થાય એટલે કે મનથી, વાણીથી, કર્મથી ખરાબ ન ઇચ્છવું.

સત્ય - ઘણા લોકો કહે છે હું તો સત્ય જ બોલું છું કોઈને ખરાબ લાગે તો પણ! આ સત્ય નથી. ખરાબ બોલો છો. નીતિશાસ્ત્ર કહે છે "સત્યમ બ્રૂયાત પ્રિયમ બ્રૂયાત" તેમજ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ૧૭મા અધ્યાયમાં પણ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે,

અનુદ્વેગકારમ્ વાકમ્ સત્યમ્ પ્રિયહિતમ્ ય યત્ ।

સ્વાધ્યાયભ્યાસનં ચૈવ વામ્મયં તપ ઉચ્યતે..17.15.

પ્રથમ, સત્ય સાંભળવામાં સુખદ હોવું જોઈએ અને બીજું, તે ફાયદાકારક હોવું જોઈએ, એટલે કે, વ્યક્તિએ હંમેશા ફક્ત તે જ સત્ય બોલવું જોઈએ જે સુખદ અને ફાયદાકારક હોય.

પ્રિયં ચ નાનરિતં બ્રૂયાત્ એષ ધર્મઃ સનાતનઃ ।

કેટલાક લોકો એવું જૂઠું બોલે છે જે તેમને ગમતું લાગે છે, આ પણ અયોગ્ય છે. સુખદ લાગે તેવા જૂઠાણા બોલીને બીજાની ખુશામત કરવાની આદત હંમેશા નુકસાન પહોંચાડે છે.

અપ્રિય લાગે તેવું સત્ય ન બોલો. જીવનમાં સત્યને ધારણ કરતા જઈએ તેમ જીવન ચમકી ઉઠે છે. પ્રસન્ન કોણ હશે? ભગવાન કોને મળશે? તો કહે છે અક્રોધથી.

ક્રોધ અને અહંકારની વિશેષતા એ છે કે તે જેટલા દબાવશો તે દબાશે અને જેટલી છૂટ આપશો તે વધતાજ રહેશે. એક પતિ પત્નીને દરરોજ ઝઘડો થાય પણ જેવો ઓફિસનો સમય થાય એટલે ઝઘડો બંધ થઈ જાય. એક દિવસ રવિવાર હતો અને ઝઘડો ચાલુ થયો. પણ પતવાનું નામ લેતો નથી. ઘણા સમયપછી એક સદગૃહસ્થ ઘરે આવે છે. તેમને જોઈને બંને શાંત થઈ જાય છે. પછી પૂછે છે કે આજે શું થયું અને કેમ થયું? બન્નેજણાં ચઢીચઢીને કહે છે કે પુછશો જ નહિ કે આજે શું થયું? પછી સદગૃહસ્થ પૂછે છે કે ઝઘડો કેવી રીતે શરૂ થયો? તેનું મૂળ કારણ શું હતું? બન્ને જણાં યાદ કરે છે પણ યાદ નથી આવતું કે ઝઘડો કેમ થયો? કોઈ બોલતું નથી. સદગૃહસ્થે ફરી પૂછ્યું કે આઠ કલાકથી ઝઘડો ચાલે છે અને તમને ખબરજ નથી કે ઝઘડો કેમ થયો ?

આવા લોકો સામે અને પાછળ અલગ અલગ હોય છે, તેથી વ્યક્તિએ હંમેશા સત્ય બોલવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. સત્યનો માર્ગ શરૂઆતમાં મુશ્કેલ લાગે છે, પરંતુ એકવાર મુશ્કેલી દૂર થઈ જાય, પછી તમારું જીવન ખૂબ જ સરળ બની જાય છે. સત્ય સાથે જીવનાર વ્યક્તિનું જીવન ઉત્તમ અને આનંદપ્રદ બને છે. ભલે તે થોડા સમય માટે દુઃખમાં હોય તેવું લાગે, પણ ફક્ત આવા લોકો જ ભગવાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

અક્રોધ - (ગુસ્સાથી વિરુદ્ધ): જો હું બધાને હાથ ઊંચા કરવા કહું, તો બધા હાથ ઊંચા કરશે. કોને ગુસ્સો આવે છે? ક્રોધ અને અહંકારની લાક્ષણિકતા એ છે કે તમે જેટલું વધુ કંઈક કરશો તેટલું તે વધશે અને જેટલું વધુ તમે તેમને છોડી દેશો તેટલું તે ઘટશે. તમે ગુસ્સાને જેટલી શક્તિ આપો છો, તેટલો તે વધતો જાય છે. જ્યારે તમે દિવાસળી સળગાવશો, ત્યારે તમે ગમે તેટલું કપાસ ખવડાવશો તે બળી જશે અને આગ વધતી રહેશે. તેવી જ રીતે, ગુસ્સો વધશે તો વધશે અને દબાવવામાં આવશે તો સમાપ્ત થશે.

ગુસ્સાની લાક્ષણિકતા એ છે કે તે એક આશ્રિત લાગણી છે. ફક્ત ખાલી બેસી રહેવાથી આપણને ગુસ્સો નથી આવતો. ગુસ્સો આવવા પાછળ કોઈ કારણ હોય છે. ક્રોધ ત્યારે જ ઉદ્ભવે છે જ્યારે ઈચ્છા, અહંકાર, આસક્તિ કે લોભમાં વિક્ષેપ આવે છે. જ્યારે બધું આપણી ઈચ્છા મુજબ ન થાય ત્યારે આપણને ગુસ્સો આવે છે. જ્યારે આપણો અહંકાર દુભાય છે ત્યારે આપણે ગુસ્સે થઈએ છીએ. આપણે જેની સાથે જોડાયેલા છીએ તે વ્યક્તિ આપણાથી દૂર જાય છે ત્યારે પણ આપણે ગુસ્સે થઈએ છીએ. આપણને ખૂબ જ પ્રિય વસ્તુ આપણી પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે તો પણ આપણને ગુસ્સો આવશે. સૌથી મહત્વની વાત એ છે કે બધું આપણી ઈચ્છા મુજબ થવું જોઈએ નહીંતર આપણે ગુસ્સે થઈશું.

હાલમાં આપણને જાણવા મળ્યું કે Trump એ Zelenski ને બોલાવીને કેટલા ધમકાવ્યા તેમ છતાં તેઓએ ક્રોધ દર્શાવ્યો નહીં. પરંતુ આપણે તો જાણે પોતાની જાતને કેટલીય મહત્વપૂર્ણ માનીને નાની-નાની વાતોમાં કેટલોય ક્રોધ કરીએ છીએ. જે યોગ્ય નથી. એની અવગણના કરતાં શીખો તો ક્રોધ ઓછો થશે.

વડા પ્રધાન કે રાષ્ટ્રપતિના મતે પણ બધું ૧૦૦% બનતું નથી, અને આપણે ખૂબ જ સામાન્ય લોકો છીએ. આ અવ્યવહારુ ઇચ્છાને કારણે આપણો ગુસ્સો વધે છે. આપણે એવી ઇચ્છા છોડી દેવી જોઈએ કે બધું આપણી ઇચ્છા મુજબ થાય. એક મંત્ર છે, આપણે તેને યાદ રાખવો જોઈએ-

ૐ ઇન્દ્રોરાય નમઃ।

વસ્તુઓ અને સંજોગોને અવગણવા જોઈએ.

ત્યાગ - આપણે આપણી પાસે રહેલી વસ્તુઓનો સરળતાથી ત્યાગ કરી શકીએ છીએ. ઉદાહરણ તરીકે, મેં સ્વેચ્છાએ યા છોડી દીધી છે. નોંધ લો કે આ એક સ્વૈચ્છિક બલિદાન છે, પરંતુ જો હું કેટલાક લોકો સાથે બેઠો હોઉં અને બધાને યા આપવામાં આવે પણ મને યા ન મળે, તો મને ખરાબ લાગે છે, આ બલિદાન નથી. હવે ધારો કે તે વ્યક્તિએ ભૂલથી મને પૂછ્યું નહીં, તો મેં પણ તે વાત પર ધ્યાન ન આપ્યું અને યા પીધી નહીં. આને સ્વયંભૂ ત્યાગ કહેવાય છે.

મને કંઈક મળવાનું જ હતું, જો મને તે ન મળ્યું તો પણ હું સ્વસ્થ છું, આ બલિદાન છે.

પોતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે ધ્વજ લહેરાવવો એ ડાબેરી નીતિઓ છે. આ પશ્ચિમી સભ્યતા અને ફિલસૂફી છે. ભારતીય જીવન દર્શનમાં આવી કોઈ પ્રથા નથી. કોઈ પુરાણ કે ગ્રંથમાં આનો ઉલ્લેખ નથી. આપણા દેશમાં, એક વિપરીત ફિલસૂફી છે. જેમાં શ્રીરામ જ્યારે વનમાં જાય છે, ત્યારે શ્રીભરત તેમની પાછળ આવે છે અને તેમને પોતાના રાજ્યની સંભાળ રાખવા માટે સમજાવે છે અને પછી શ્રીરામની પાઠુકા લઈને તેમના આશીર્વાદથી રાજ્ય ચલાવે છે. આપણે એવી સંસ્કૃતિના

લોકો નથી જે આપણા અધિકારો માટે લડે છે, પરંતુ આપણે એવા લોકો છીએ જે બીજાના અધિકારો માટે પોતાના અધિકારો છોડી દે છે.

શાંતિ- બારમા અધ્યાયમાં આપણે વાંચીએ છીએ-

ત્યાગાછાન્તિરનન્તરમ્ ।

એટલે કે, શાંતિ ફક્ત ત્યાગ દ્વારા જ આવે છે. વ્યક્તિ જેટલું વધુ બલિદાન આપશે, તેટલી જ તેના જીવનમાં શાંતિ આવશે. જો તમને ત્યાગ કરવાની ખબર ન હોય તો તમારા જીવનમાં ક્યારેય શાંતિ નહીં આવે. તમારું જીવન ખૂબ જ અશાંતિથી ભરેલું રહેશે. જે વ્યક્તિ પોતાના અધિકારોની ચિંતા કરે છે તે ક્યારેય શાંતિથી સૂઈ શકતો નથી.

પ્રજ્ઞાયક્ષુ સ્વામી શરણાનંદજી મહારાજનું સૂત્ર છે-

'બીજાઓની ફરજ મારો અધિકાર નથી.'

આ શાંતિનું સૂત્ર છે.

જો કોઈ પોતાની ફરજ ન બજાવે તો મારે તેની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. કાયદો દરેકને તેમના કર્તવ્યોનું ફળ આપશે. કોઈને તેની ફરજોથી વાકેફ કરવાનું આપણું કામ નથી, કારણ કે તમારા સમજાવવાથી તે વ્યક્તિ સમજાય તે જરૂરી નથી. તેનાથી વિપરીત, જો તે તમારી વાત નહીં સાંભળે, તો તમે અશાંતિ અનુભવશો.

અપૈશુનમ- પૈશુનમનો અર્થ થાય છે નિંદા. નિંદા એ એક આનંદદાયક દુર્ગુણ છે, એટલે કે, તે એક એવો દુર્ગુણ છે જેમાં આપણે અતિશય આનંદ અનુભવીએ છીએ. જેમ કે ક્યારેક આપણને ઘા થાય ત્યારે ખંજવાળ આવે છે. વારંવાર ચેતવણી આપવા છતાં, આપણે આપણા ઘા ખંજવાળવાનું રોકી શકતા નથી, ભલે આપણે જાણીએ છીએ કે ખંજવાળ આપણો ઘા બગાડી શકે છે. છતાં, આપણે થોડી ક્ષણો માટે ખંજવાળવાથી અને તેનાથી કામચલાઉ રાહત મેળવવાથી પોતાને રોકી શકતા નથી. તેવી જ રીતે, નિંદા

કે ટીકા કરવાથી ફક્ત નુકસાન જ થશે તે જાણવા છતાં, આપણે પોતાને રોકી શકતા નથી.

ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે કોઈ નોકરાણી કોઈના ઘરે આવે છે, ત્યારે તેઓ સૌથી પહેલા તેને બેસાડે છે, યા આપે છે અને આસપાસના સમાચાર પૂછે છે. કેટલાક લોકો ફોન પર કોઈ કારણ વગર બીજા લોકોની ટીકા કરે છે. આ અયોગ્ય છે.

ટીકા ન કરવી એ અપૈશુનમ્ કહેવાય છે. આ એક દૈવી ગુણ છે.

દયા - આપણે બધા જીવો પર દયા રાખવી જોઈએ. જો કોઈ વ્યક્તિને આપણા કરતાં વધુ કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય અને આપણે તેને તે વસ્તુ આપીએ તો તેને દયા કહેવાય.

ધારો કે બે ભાઈઓ છે. એક વ્યક્તિને કંઈક જોઈએ છે અને બીજા વ્યક્તિ પાસે તે વસ્તુ છે અને તેને તેની જરૂર પણ નથી, તેથી બીજો વ્યક્તિ તેને તે વસ્તુ આપે છે. જ્યારે તમને કોઈ વસ્તુની જરૂર ન હોય ત્યારે પણ બીજા કોઈને તે વસ્તુ ન આપવી એ અત્યંત અયોગ્ય છે, કારણ કે તે તમારો અધિકાર છે. દયા દર્શાવતી વખતે વ્યક્તિની ભૂલોનો વિચાર ન કરવો જોઈએ.

દયા બતાવતી વખતે ઉપદેશ ન આપવો જોઈએ. આ તો ઘા પર મીઠું ભભરાવવા જેવું છે. જો કોઈ વ્યક્તિ મુશ્કેલીમાં હોય, તો આપણે તેને તે સમયે જ મદદ કરવી જોઈએ. મદદ કરવાનો પ્રયાસ કરતી વખતે તેને સલાહ આપવાથી તેને વધુ નુકસાન થાય છે.

અલોલુપ્તમ્- અલોલુપ્તમ્ એટલે બીજાની સંપત્તિ જોઈને લોભ ન કરવો. કેટલાક લોકો કોઈના ઘરે જાય છે અને તેમના પડદા, સોફા, ફોન, તેમના જમાઈ કે પુત્રવધૂને પણ જુએ છે અને ઈચ્છે છે કે મને પણ આવું કંઈક મળે. ક્યારેક આપણને કોઈ વસ્તુની જરૂર પણ હોતી નથી, પણ આપણને તે ગમે છે એટલે આપણે તેની ઈચ્છા કરવા લાગીએ છીએ.

કેટલાક લોકો, લોભમાં, મફતમાં વહેંચાયેલા પ્રચારાત્મક પત્રિકાઓ સ્વીકારે છે, ભલે તેઓ તેનો ઉપયોગ ન હોય. જો મંદિરમાં પ્રસાદ વહેંચવામાં આવી રહ્યો હોય, તો એકને બદલે બે લો. આ ખાઉઘરાપણું છે. લોભ ન રાખવો એ એક દૈવી ગુણ છે. આ ગુણ વ્યક્તિની આંખો દ્વારા પ્રગટ થાય છે.

માર્દવમ - નમ્રતા એક દૈવી ગુણ છે.

કેટલાક લોકો દરેક કામ ઝડપથી અને તીવ્રતાથી કરે છે; તેમના વર્તન અને વાણીમાં કોઈ નરમાઈ નથી. તે હંમેશા પોતાનો યહેરો કડક રાખે છે. તમારે હંમેશા તમારી વાણીને ઔષધીય મલમની જેમ રાખવી જોઈએ, જેથી દરેક વ્યક્તિ ખુશ રહે. તમારે તમારા વર્તન, વાણી અને વર્તનમાં સૌમ્યતા લાવવી જોઈએ. વ્યક્તિએ વિચારોમાં કડક અને વર્તનમાં નમ્ર હોવું જોઈએ.

હીર - એવું કંઈક કરવા બદલ શરમ આવે છે જે મારે ન કરવું જોઈતું હતું અથવા અયોગ્ય વર્તન કર્યું.

કોઈ અયોગ્ય કાર્ય કરવું કે ખોટું વર્તન કરવું એ કોઈ મોટી વાત નથી પણ આપણે એ વર્તનથી શરમ અનુભવીએ છીએ અથવા બહાના બનાવીને આપણી ભૂલ છુપાવી રહ્યા છીએ. આ વધુ મહત્વનું છે.

મનુજ ગલતી का पुतला है

जो अक्सर हो ही जाती है।

मगर करले ठीक गलती को,

उसे इन्सान कहते हैं।

पराया दर्द अपनाए

उसे इन्सान कहते हैं।

पोताना गुनाओ माटे कारणो आपवा अे आसुरी छे. पोताना ञोटा कार्याथी शरम अनुभववी अे अेक दैवी गुण छे.

बडाना बनावनार व्यक्तिनी भूलो क्यारेय सुधरती नथी. तेनाथी विपरीत, जे व्यक्ति शरम अने पस्तावो अनुभवे छे ते जे पोताने सुधारी शके छे.

अयापलम - जेवनमां यंयणतानो अभाव. आ अेक अेवो गुण छे जे आंभोथी ओणभी शकाय छे. केटवाक लोकोनी आंभोमां भूय जे यपणता होय छे.

अेक भूय जे महान संत छे - महंत क्षमा रामजो शास्त्री. क्षमारामजो सात कलाक बेसीने रामायणनो पाठ करे छे. तेमनी आसियत अे छे के तेओ अेक जे जय्याअे बेसीने अने हवनयवन कर्या विना पुस्तक पर नजर रापीने आभुं रामायण के महाभारत वांयी शके छे.

आ बेयेनी के अस्थिरता छे ज्यारे तमारी छन्द्रियो पर तमारुं नियंत्रण नथी.

16.3

तेजः क्षमा धृतिः(श) शौचम्, अद्रोहो नातिमानिता। भवन्ति सम्पदं(न्) दैवीम्, अलिजतस्य भारत॥१६.३॥

तेज, क्षमा, धैर्य, आह्वशुद्धि, कोरना प्रत्ये शत्रुभाव न होवो, पोतानामां पूज्यतानुं अलिमान न होवुं - आ सधणां हे भारत! दैवी संपदाने लरने जन्मेवा माणसनां लक्षणो छे.

भगवान हवे बीजो दैवी संपदाओनुं वर्णन करे छे.

तेजस - भगवान कहे छे, "अर्जुन! जेवन तेजस्वी होवुं जोरअे. आपणामां ससघातुनो नियम छे. जे भोजन करो छो ते भोजनथी रस बनशे, रसथी लोडी बनशे, लोडीथी मांस बनशे, मांसथी मज्जा बनशे, मज्जाथी अस्थि बनशे, अस्थिथी वीर्य बनशे, वीर्यथी ओज अने ओजथी तेज बनशे. आ ससघातु प्रक्रिया छे. आपणे जयां जेटवुं वापरीअे छीअे तेटवुं तेज ओछुं थाय छे.

आपणे त्यां घणा अेवा लोको छे के अे लोको जे बोले बधा अेनी वात माने छे, अे आवे छे तो बधा ओभा थर जय छे. आ आयुथी नथी थतुं तेजथी थाय छे. कोरनी वाणीने कोर सांलणतुं जे नथी मानवानी वात तो आजुअे रडी! अेनी वाणीमां तेज नथी, वातमां सत्यनुं तेज नथी. मारी वाणी, व्यवहार, याबढाव, देभाव, तेजस्वी होवो जोरअे.

क्षमा - क्षमा बहु महत्वपूर्णा छे. बधाने क्षमा जोरअे छे पण कोर आपवा नथी मांगतुं. मारी भूल थर जय तो बधाअे मने माफ करवो जोरअे अथवा कहुं के आम तो मारी भूल नथी थती, आजे थर गर तो शुं थर गयुं? पोताने माटे वकील बनी जय छे अने बीजा माटे न्यायाधीश बनी जय छे! केटवी वार माफ करुं? शुं जिदगीभर बधाने माफ जे करतो रुहुं? आजे तो बतावी दरश! करवानुं ओछुं छे, पोताने माटे न्यायाधीश बनो अने बीजा माटे वकील बनो.

केटवाक लोको क्षमा तो करे छे पण वारे घडीअे याद करावे छे के ते दिवसे में तने माफ करी दीघो हतो! सामेवाणने थाय छे के

આના બદલે તો એ દિવસે જ કહી દેવું હતું ને!

ક્ષમા માટે અંગ્રેજીમાં બહુ સુંદર શબ્દો છે, "forgive and forget." ક્ષમા કરીને ભૂલી જાવ કે મેં એને ક્ષમા કરી હતી, એ જ સાચી ક્ષમા છે. પોતાને ના કરો પણ બીજાને હંમેશા ક્ષમા કરો તો જીવન તેજસ્વી બનશે. રોજ ક્ષમા કરો.

ધૃતિ - ધૈર્ય -

જીવનમાં ધૈર્ય હોવું જોઈએ. આજકાલ કોઈનામાં શાંતિ, ધૈર્ય નથી. બધાને ઉતાવળ છે. કુંભ જવું હોય તો જલ્દી-જલ્દી પહોંચવું, જલ્દી-જલ્દી સ્નાન કરો, vip દર્શન થઈ જાય, vip ટિકિટ મળી જાય, કોઈ મને ચેકપોસ્ટ પર રોકે નહીં! જીવનમાં શોર્ટકટને જવા દો. બધું એકદમ નથી થતું! લોકો થોડી ગીતા વાંચીને કહે છે મને ભગવાન ન મળ્યા! એકદમ ન થાય, ધીરે-ધીરે થાય.

**"ધીરે ધીરે રે મના, ધીરે સબ કુછ હોય।
માલી સીંચે સૌ ઘડા, ઋતુ આયે ફલ હોય॥"**

આપણે કોઈ ઝાડ વાવીને એમાં વારે-વારે પાણી નાખ્યા કરીએ અને જોઈએ કેરી આવી કે નહીં? કેરીને આવતા પાંચ વર્ષ લાગે તને પાંચ વર્ષ સીંચવું પડે છે. આજે ઘણું બધું પાણી નાખી દઉં તો આજે જ કેરી નહીં આવે! ધીરજ રાખવી પડે છે. શુચિતા - બહુ સુંદર શબ્દ છે! અંગ્રેજીમાં શૌચનો કોઈ પર્યાયવાચી શબ્દ નથી. ચોખ્ખાઈ અને પવિત્રતા સાથે હોય તો તે શૌચ છે.

કોવિડમાં આપણે સેનેટાઈઝરનો બહુ ઉપયોગ કર્યો. કેટલાક લોકો જમતા પહેલા સેનેટાઈઝર કે હાથ સાફ કરે છે પણ ધોતા નથી આમ ના કરો મરેલા જેતુ તમારા પેટમાં જશે સુચિતા એક વાત છે અને પવિત્રતા બીજી વાત છે બિસલેરીનું પાણી સ્વચ્છ છે અને ગંગાજીનું પાણી પવિત્ર છે પણ મરણ પધારીએ પડેલી વ્યક્તિના મોઢામાં ગંગાજળ જ રડવામાં આવે છે બિસ્વરી નું પાણી ને સુચિતા અને પવિત્રતા એક જ નથી કોઈ વસ્તુ ચોખ્ખી હોઈ શકે પણ પવિત્ર ન પણ હોય જીવન પવિત્ર હોવું જોઈએ આચરણ પવિત્ર હોવું જોઈએ વિચાર પણ પવિત્ર હોવા જોઈએ કેટલાક લોકો જમીને હાથ નથી ધોતા ઈસુથી લૂછી લે છે જ્યાં સુધી વહેતા પાણીમાં હાથ નથી ધોતા ત્યાં સુધી એ સ્વચ્છ નથી થતા.

ન અતિમાનિતા - આનો અર્થ શ્રેષ્ઠતાનો અભાવ છે. આજકાલ બધા પોતાને મોટા માને છે. લોકો માને છે કે મારા જેવો હોશિયાર, સક્ષમ, સફળ, ધનવાન અને પ્રામાણિક કોઈ નથી. તમે જેટલી વધુ બ્રાન્ડેડ વસ્તુઓ ખરીદશો, તેટલા જ તમે વધુ દુઃખી થશો અને બીજાને દુઃખી કરશો. જો હું મોઘો મોબાઇલ ફોન ખરીદું છું, તો બીજું કોઈ તેનાથી પણ મોઘો મોબાઇલ ફોન ખરીદે છે. પોતાને શ્રેષ્ઠ બતાવવાનું બંધ કરો. પોતાનું માન સાચવવું એ બરોબર છે પણ બધી જગ્યાએ જઈને મને માળા ન પહેરાવી, આગળ ન બેસાડ્યો વગેરે વાંક ન કાઢવા જોઈએ. એ બધે પોતાનું અપમાન જ શોધે છે અને દુઃખી થાય છે.

આમ, ભગવાન આ ત્રણ શ્લોક દ્વારા અર્જુનને 26 લક્ષણો કહે છે તે દૈવીય સંપત્તિ લઈને ઉત્પન્ન થયેલાં લોકોના છે.

16.4

**દમ્ભો દર્પોડભિમાનશ્ચ, ક્રોધઃ(ફ) પારુષ્યમેવ ચ।
અજ્ઞાનં(ગ) યાભિજાતસ્ય, પાર્થ સમ્પદમાસુરીમ્ ॥૧૬.૪॥**

હે પાર્થ! દંભ, ધમંડ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને વળી અજ્ઞાન - આ સઘળાં આસુરી સંપદાને લઈને જન્મેલા માણસનાં લક્ષણો છે.

અભિમાન - દંભ, દર્પ(ધમંડ) અને અભિમાન એ ત્રણેય આસુરી ગુણો છે. દરેક બાબતમાં મારા મનની વાત કરવી એ ગર્વની વાત છે. મેં કરી બતાવ્યું. એનો સ્વભાવ જ એવો છે, મેં જોયું. આમ જ્યારે "હું" એમ કહીને વાત કરીએ તો અભિમાન છે. મારો પરિવાર, મારું ઘર, મારો ફોન વગેરે. એમ "મારું-મારું" કરીએ તો એ દર્પ છે. મારી રોજની પૂજા પાંચ મિનિટની હોય છે, પણ જ્યારે મારા ઘરે મહેમાનો આવે છે, ત્યારે હું વીસ મિનિટ પૂજા કરું છું. આ દંભ છે. આપણે જેવા નથી તેવા દેખાવા માંગીએ છીએ. આ આસુરી લક્ષણ છે.

ક્રોધ - ક્રોધ વ્યક્તિના મનમાં દુઃખ પેદા કરે છે. કોઈની પર ગુસ્સે થવાથી તમારા સારા સંબંધો બગડે છે, પાછળથી પસ્તાવો થાય છે કે મેં આવું કેમ કર્યું! ક્રોધ વ્યક્તિને નષ્ટ કરે છે.

પારુષ્ય- આનો અર્થ કઠોરતા થાય છે. કંઈપણ થાય વ્યક્તિનું દિલ પીઘળતું જ નથી! કેદારનાથમાં પૂર આવ્યું હતું.

જાનહાનિ અને આર્થિક નુકસાન થયું. તે સમયે ઋષિકેશમાં રહેતા સારી સંસ્થાના કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે આ લોકો સાથે આવું જ થવું જોઈતું હતું. ગંગાના કિનારે બેસીને દારૂ પીએ છે અને દારૂ પીધા પછી તેઓ ભગવાન શિવની પૂજા કરે છે. આવું વિચારવું યોગ્ય નથી. ત્યાં રહેતાં કેટલાય બાળકો ભૂખ્યા હતા, ઘણાં લોકો ઘર વગરના થઈ ગયા હતાં! કેટલાક લોકો પ્રાણીઓ અને વૃક્ષો સાથે, પરિવારના લોકો સાથે કઠોર વર્તન કરે છે. જો કોઈ ઘરનો નોકર માંદો હોય, તો તેને ગોળી આપીને કામ કરવા દબાણ કરવું કઠોરતા છે. આને પારુષ્ય કહેવાય છે.

અજ્ઞાન - કોઈ પણ વસ્તુ વિશે કંઈપણ ન જાણવું એ અજ્ઞાન છે. પોતાને કંઈ ખબર નથી એનું પણ અજ્ઞાન હોય છે! સોક્રેટીસ એક મહાન ફિલોસોફર હતા. તે કહે છે કે જેટલું વધુ જ્ઞાન મને મળતું ગયું, તેટલું જ મને સમજાયું કે હું કેટલો અજ્ઞાની છું! શાસ્ત્રોમાં કહેલી દરેક વાત નકામી છે એવું માનવું અજ્ઞાન છે. કોઈ અવતાર, મહાપુરુષ થયા જ નથી, બધું આમ જ લખી દીધું છે. આ આસુરી સંપદા છે.

16.5

દૈવી સમ્પદ્વિમોક્ષાય, નિબન્ધ્યાયાસુરી મતા। મા શુચઃ(સ) સમ્પદં(ન) દૈવીમ્, અભિજાતોઽસિ પાણ્ડવ ॥૧૬.૫॥

દૈવી સંપદા મુક્તિ માટે અને આસુરી સંપદા બાંધવા માટે મનાઈ છે; તું દૈવી સંપદાને લઈને જન્મ્યો છે, માટે હે પાર્થ! તું શોક કર મા.

દૈવી સંપત્તિ માણસને મુક્તિ તરફ દોરી જાય છે, અને આસુરી સંપત્તિ માણસને બંધનમાં બાંધે છે. ભગવાન કહે છે, અર્જુન, તારામાં રક્ત ગુણો છે અને તે દૈવી છે, તેથી તારે શોક કરવાની જરૂર નથી. ભગવાન અર્જુનને પ્રમાણ આપે છે કે તારામાં બધા દૈવી ગુણો છે.

16.6

દ્વૌ ભૂતસર્ગો લોકેઽસ્મિન્, દૈવ આસુર એવ ય। દૈવો વિસ્તરશઃ(ફ) પ્રોક્ત, આસુરં(મ) પાર્થ મે શૃણુ ॥૧૬.૬॥

હે પાર્થ! આ લોકમાં ભૂતોની સૃષ્ટિ એટલે કે મનુષ્યસમુદાય બે જ પ્રકારનો છે : એક દૈવી પ્રકૃતિનો અને બીજો આસુરી પ્રકૃતિનો; એમાંથી દૈવી પ્રકૃતિના સમુદાય વિષે તો વિસ્તારથી કહ્યું, હવે તું આસુરી પ્રકૃતિના મનુષ્યસમુદાય વિષે પણ વિસ્તારપૂર્વક મારી પાસેથી સાંભળ.

ભૂત સમુદાયો બે પ્રકારના હોય છે, એટલે કે મનુષ્યો બે પ્રકારના હોય છે. એક દૈવી સ્વભાવના છે અને બીજાં આસુરી સ્વભાવના છે. ભગવાને આપણને દૈવી સંપત્તિના 26 ગુણો વિશે વિગતવાર જણાવ્યું છે. હવે તેઓ આસુરી સ્વભાવના લોકોનું વર્ણન કરે છે.

16.7

પ્રવૃત્તિં(ઝ) ય નિવૃત્તિં(ઝ) ય, જના ન વિદુરાસુરાઃ। ન શૌચં(ન) નાપિ યાચારો, ન સત્યં(ન) તેષુ વિદ્યતે ॥૧૬.૭॥

આસુરી સ્વભાવના માણસો પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ - આ બેયને નથી જાણતા; માટે એમનામાં નથી તો બાહ્ય-આંતરિક શુદ્ધિ હોતી, નથી શ્રેષ્ઠ આચરણ હોતું કે નથી સત્યભાષણ પણ હોતું.

રાક્ષસી સ્વભાવના લોકોને ખબર નથી હોતી કે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ સાથે શું કરવું તે તેમને ખબર નથી એટલે હંમેશાં ઉંધું જ પસંદ કરે છે. કોઈનું નથી સાંભળતા. તેમને સમજાતું નથી કે કેવી રીતે વર્તવું. આચરણ શ્રેષ્ઠ નથી હોતું! તેમનામાં આંતરિક અને બાહ્ય શુદ્ધતાનો અભાવ છે. તેમને હંમેશા સત્ય કેવી રીતે કહેવું તે પણ ખબર નથી.

**અસત્યમપ્રતિષ્ઠં(ન્) તે, જગદાહુરનીશ્વરમ્।
અપરસ્પરસમ્ભૂતં(ઙ), કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ॥૧૬.૮॥**

આસુરી પ્રકૃતિના એ માણસો કહ્યા કરે છે કે જગત્ આશ્રય વિનાનું, સાવ અસત્ય અને ઈશ્વર વિના આપમેળે માત્ર સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી ઉદ્ભવ્યું છે, માટે કેવળ કામ જ એનું કારણ છે; એ કામ સિવાય બીજું શું છે .

ભગવાન કહે છે, અર્જુન! આસુરી વૃત્તિઓ ધરાવતા લોકો સત્ય સ્વીકારતા નથી. તેઓ ખોટી રીતે વર્તે છે. ભગવાનમાં માનતા નથી. તેઓ આસ્તિકવાદ સ્વીકારતા નથી. તેઓ હંમેશા વિરુદ્ધ કરે છે. આપણા ડાબેરીઓ આવા જ છે. તેઓ નવરાત્રી દરમિયાન મહિષાસુરની પૂજા કરે છે. રામની પૂજા કરવાને બદલે, તેઓ રાવણની પૂજા કરે છે. તેઓ લગ્ન કર્યા વિના સંબંધમાં રહેવામાં આરામદાયક છે. દુનિયા ભગવાન દ્વારા બનાવવામાં આવી છે એવું માનવાને બદલે, તેઓ એવો પ્રસ્તાવ મૂકે છે કે તે પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચેના સંબંધ દ્વારા આનંદ દ્વારા બનાવવામાં આવી હતી. આવા રાક્ષસી લોકો ખોટી બુદ્ધિ ધરાવે છે અને બીજાઓના અધિકાર ઝૂંટવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ હંમેશા સાચી વાતનો વિરોધ કરે છે! આ લોકો ચાર્વાક પ્રકૃતિના છે. એમને બધે ખરાબ વસ્તુઓ જ દેખાય છે.

“ બુરા જો દેખન મૈં ચલા, બુરા ન મિલિયા કોઈ ।”

**એતાં(ન્) દૃષ્ટિમવષ્ટભ્ય, નષ્ટાત્માનોડલ્પબુદ્ધયઃ।
પ્રભવન્ત્યુગ્રકર્માણઃ, ક્ષયાય જગતોડહિતાઃ ॥૧૬.૯॥**

આ મિથ્યા દૃષ્ટિને આધારે નાશ પામેલા સ્વભાવના, મંદબુદ્ધિના, સૌનો અપકાર કરનારા, ફૂરકર્મી માણસો માત્ર જગતનો નાશ કરવા માટે જ સમર્થ હોય છે.

ભગવાન કહે છે, અર્જુન! આ ખોટા જ્ઞાનને અનુસરીને જેનો સ્વભાવ નષ્ટ થઈ ગયો, જેની બુદ્ધિ ખોટી છે, બધા પર અપકાર કરનારા છે, કુકર્મી છે, ફક્ત પોતાના સુખ વિશે જ વિચારે છે, તેઓ જગતના વિનાશનું કારણ બને છે. જે અજ્ઞાની લોકો સવારે વહેલા ઉઠતા નથી અને સમયસર કામ પૂરું કરતા નથી તેઓ બધાને નુકસાન પહોંચાડે છે. આ ખેડૂતોમાં ડાબેરીઓ છે, અને હિટલર પણ તેમાં સામેલ છે.

**કામમાશ્રિત્ય દુષ્પૂરં(ન્), દમ્ભમાનમદાન્વિતાઃ।
મોહાદ્ ગૃહીત્વાસદ્ગ્રાહાન્, પ્રવર્તન્તેડશુચિવ્રતાઃ ॥૧૬.૧૦॥**

દંભ, માન અને મદથી ભરેલા એ માણસો કોઈ પણ રીતે પૂરી ન થનારી કામનાઓનો આશરો લઈને, અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યા સિદ્ધાંતોને પકડીને તેમજ ભ્રષ્ટ આચરણો ધારણ કરીને સંસારમાં વિચરે છે.

દંભ, માન અને મદથી યુક્ત મનુષ્ય આંધળા થઈને એવી ઇચ્છાઓ કરે છે જે ક્યારેય પૂરી થતી નથી. તેઓ અજ્ઞાનતાથી જૂઠું બોલીને લોકોને ભ્રષ્ટ કરવાનું કામ કરે છે. તેઓ પોતે ભ્રષ્ટ વર્તનમાં વ્યસ્ત રહીને દુનિયામાં જીવે છે. અહીં આપણે હિરણ્યકશિપુનું ઉદાહરણ આપી શકીએ છીએ. તે એવા સ્વભાવનો હતો.

પોતાની થીયરી બનાવી લે છે, ઉંઘી થીયરી બનાવે છે, મહિષાસુર, રાવણની પૂજા કરે છે, સચ્ચાઈ સાથે એમને લેવા-દેવા જ નથી! બીજાને પોતાની થીયરીને અનુસરવા ઉકસાવે છે! પછી એ લોકો નીચ, પાપી બને છે.

ચિન્તામપરિમેયાં(ઝ) ચ, પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ। કામોપભોગપરમા, એતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ॥૧૬.૧૧॥

તથા તેઓ મૃત્યુપર્યન્ત રહેનારી અસંખ્ય ચિન્તાઓનો આશરો લેનારા, વિષયોને ભોગવવામાં તત્પર રહેનારા અને 'આટલું જ સુખ છે' એમ માનનારા હોય છે.

આ આસુરી લોકો નકામી ચિન્તાઓ સાથે જીવે છે. તેમની ઈચ્છાઓ મૃત્યુ સુધી પૂર્ણ થતી નથી. ખાવા, પીવા અને ખુશ રહેવાની વૃત્તિ ધરાવતા લોકો તમામ પ્રકારનો આનંદ માણવામાં જ માને છે. ભોગ ભોગવવામાં જ સુખ છે એવું માને છે. તેઓ ક્યારેય સમજી શકતા નથી કે સેવા કરવામાં કેટલો આનંદ છે. જેમ આપણે રસગુલ્લા ખાધા વિના તેનો સ્વાદ સમજી શકતા નથી, તેમ તેઓ બલિદાનનો આનંદ સમજી શકતા નથી.

16.12

આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ(ખ), કામક્રોધપરાયણાઃ। ઈહન્તે કામભોગાર્થમ્, અન્યાયેનાર્થસંચયાન્ ॥૧૬.૧૨॥

આશાના સેંકડો ફંદાઓથી બંધાયેલા એ માણસો કામ-ક્રોધને પરાયણ થઈને વિષયભોગોને અર્થે અન્યાયથી ધન આદિ પદાર્થોને ભેગા કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે.

આ એક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ શ્લોક છે. ફક્ત વામપંથીઓ માટે નહીં પણ આપણાં બધા માટે પણ આ શ્લોક કામનો છે. દરેક માનવી સુખની આશા સાથે જીવે છે. તેઓ સુખની શોધ વસ્તુ, વ્યક્તિ કે પરિસ્થિતિમાં કરે છે. ખુશી માટે અસંખ્ય વસ્તુઓ એકઠી કરે છે. જેની પાસે ઘર નથી તે ઘર લે છે. જો તે એક રૂમનું ઘર છે, તો હું બે રૂમનું ઘર ખરીદવાનું વિચારી રહ્યો છું. જો મારી પાસે બે રૂમનું ઘર હોય તો હું બંગલો ખરીદવાનું વિચારી રહ્યો છું. તેની ઈચ્છાઓ તેના જીવનના અંત સુધી ક્યારેય સમાપ્ત થતી નથી. તે આશાના સેંકડો દોરડાઓથી બનેલ છે અને આપણે આપણી જાતને એ દોરડાઓથી બાંધી છે. કેટલીક ઈચ્છાઓ પૂર્ણ થાય તો પણ નવી ઈચ્છાઓ જન્મે છે.

નાના હોઈએ છીએ ત્યારે સ્કૂલમાં સારા માર્ક આવી જાય એમ વિચારીએ, પછી સારી કોલેજમાં એડમિશન મળી જાય એમ વિચારીએ, સારી ડીગ્રી મળી જાય એમ વિચારીએ, પછી લગ્ન થઈ જાય, પછી છોકરાંઓ થઈ જાય, પછી છોકરાઓનું સારી સ્કૂલમાં એડમિશન થઈ જાય, છોકરાઓને લગન થઈ જાય એમના છોકરાઓને જોવાની ઈચ્છા હોય આમ આ ઈચ્છાઓ ક્યારેય પૂરી જ નથી થતી! ઈચ્છા પૂરી થઈ તો ઈચ્છાઓ વધતી ગઈ અને ન પૂરી થઈ તો ક્યારે પૂરી થશે એની રાહ જોઈએ છીએ. અદ્રશ્ય આશાઓને આપણે આપણા ભૌતિક પ્રયત્નોથી બાંધવાનો પ્રયાસ કરીએ છીએ અને દુઃખી થઈએ છીએ.

પિતા દીકરાને મેળામાં લઈ જવાનું નક્કી કરે છે પણ જો કોઈ કારણોસર તેઓ લઈ ન જઈ શકે, તો બંને દુઃખી થઈ જાય છે. જો તેઓ તેને મેળામાં લઈ જાય તો મજા આવે, પણ એ વિચારીને દુઃખ થાય છે કે આપણે પાછા જવું પડશે.

આપણી પાસે પૈસા ગાડી બંગલો નથી એટલે આપણે દુઃખી થઈએ છીએ પણ જેની પાસે આ બધું છે તે પણ દુઃખી જ છે! આપણા દુઃખનું કારણ વસ્તુઓનો અભાવ નથી. વસ્તુ, વ્યક્તિ અને પરિસ્થિતિ કોઈને સુખી કે દુઃખી નથી કરી શકતાં. સત્તા અને તાકાત પણ નહીં કારણ કે જેની પાસે છે એ પણ દુઃખી છે અને નથી એ પણ દુઃખી છે. આપણે સુખી થઈશું એ આશાથી બધા પ્રકારના ખરાબ કામો કરવાનું શરૂ કરીએ છીએ. આશા પૂરી થાય કે ન થાય, છેવટે દુઃખ જ આપે છે. ગરીબ અને અમીર બંને લોકો આ રીતે આશાથી બંધાયેલા છે. આ સંદર્ભમાં, ખુશી લાવવા માટે એક ભજન ગવાયું છે.

શાંતિનું રહસ્ય દૈવી ઈચ્છાને સમર્પિત થવામાં રહેલું છે. જેમની પાસે જીવનની કસોટીઓનો સામનો કરવાની ધીરજ નથી તેઓ અનંત ઈચ્છાઓમાં ફસાયેલા રહે છે. પરંતુ જેઓ ખરેખર ભાગ્યના સ્વરૂપને સમજે છે તેઓ લાભ અને નુકસાન બંનેને સમાનતાથી સ્વીકારવાનું શીખે છે. આશાની રસ્સી કઈ રીતે તોડવાની છે? એક સુંદર ભજન છે,

सीताराम सीताराम सीताराम कहिये,
जाहि विधि रखे राम ताहि विधि रहिये।।

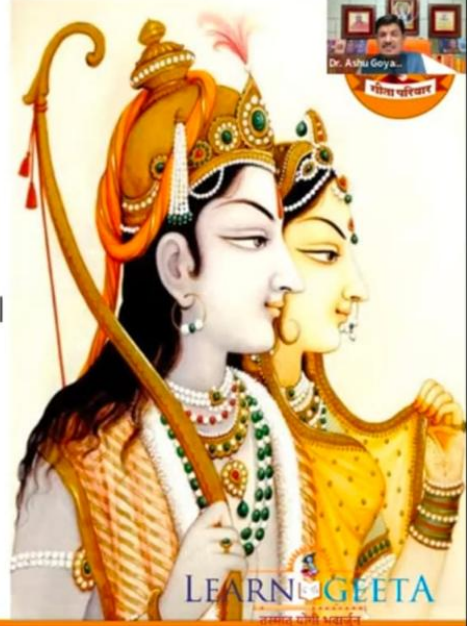
मुख में हो राम नाम राम सेवा हाथ में, तू अकेला नहीं प्यारे राम तूरे साथ में
विधि का विधान जान हानि लाभ सहिये, जाहि विधि रखे राम ताहि विधि रहिये ॥1॥

किया अभिमान तो फिर मान नहीं पायेगा, होगा प्यारे वही जो श्रीरामजी को भायेगा
फल की आशा त्याग सुभ काम करते रहिये, जाहि विधि रखे राम ताहि विधि रहिये ॥2॥

जिंदगी की डोर सौंप हाथ दीनानाथ के, महलो में रखे चाहे झोपड़ी में वास दे
धन्यवाद निर्विवाद राम-राम कहिये, जाहि विधि रखे राम ताहि विधि रहिये ॥3॥

आशा एक रामजी से दूजी आशा छोड़ दे, नाता एक रामजी से दूजा नाता तोड़ दे
साधू संग राम रंग अंग अंग रंगिये, काम रस त्याग प्यारे राम रस पगिये ॥4॥

सीताराम सीताराम सीताराम कहिये, जाहि विधि रखे राम ताहि विधि रहिये ॥

વ્યક્તિએ ગર્વ અને પરિણામો પ્રત્યેની આસક્તિ છોડી દેવી જોઈએ, કારણ કે જે ભગવાનની ઇચ્છા સાથે સુસંગત છે તે જ પૂર્ણ થશે. સાંસારિક આકાંક્ષાઓને વળગી રહેવાને બદલે, વ્યક્તિએ પુરસ્કારની અપેક્ષા વિના સત્કર્મો કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. જીવનના તાર પરમાત્માના હાથમાં સોંપવાથી સાચી શાંતિ મળે છે. સાચી મુક્તિ ત્યારે મળે છે જ્યારે વ્યક્તિ પરમાત્મામાં બંધી આશા રાખે છે અને સાંસારિક ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરે છે. ભગવાન સાથે અતૂટ બંધન બનાવીને, ક્ષણિક સંબંધોથી અલગ થઈને અને સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને, વ્યક્તિ ભક્તિના આનંદમાં સંપૂર્ણપણે ડૂબી શકે છે. જ્યારે વ્યક્તિ વસ્તુઓ, લોકો અથવા પરિસ્થિતિઓમાં પરિપૂર્ણતા શોધવાનું બંધ કરે છે ત્યારે જ જીવન ખરેખર આનંદમય બને છે. અસંખ્ય ઇચ્છાઓના બંધન વ્યક્તિઓને બાંધે છે, તેમને અન્યાય અને અનૈતિક કાર્યો તરફ ધકેલી દે છે.

16.13

ઇદમદ્વ મયા લબ્ધમ્, ઇમં(મ્) પ્રાપ્સ્યે મનોરથમ્।
ઇદમસ્તીદમચ્ચિ મે, ભવિષ્યતિ પુનર્ધનમ્ ॥૧૬.૧૩ ॥

તેઓ વિચાર્યા કરે છે કે મેં આજે આ મેળવી લીધું અને હવે આ મનોરથને પાર પાડીશ, મારી પાસે આટલું ધન છે અને હજી પણ આ થઈ જશે.

જેની થોડી આશા પૂરી થઈ ગઈ અને આસુરી સંપત્તિમાં થોડો આગળ વધી ગયો એ વિચારે છે,
ईदमद्व मया लब्धम् - મને આ મળ્યું છે.

इमं प्रापस्ये मनोरथम् - હું આ મનોરથમ પૂર્ણ કરીશ.

ईदमस्तीदमचपि मे - મારી પાસે ઘણા પૈસા છે.

भविष्यति पुनर्धनम् - મને ભવિષ્યમાં આ ફરી મળશે.

માણસ આશા છોડી દે ત્યાં સુધી આવું વિચારે છે.

16.14

**असौ मया हतः(श) शत्रुः(र), हनिष्ये यापरानपि।
ईश्वरोऽहमहं(म्) भोगी, सिद्धोऽहं(म्) बलवान्सुभी ॥१६.१४॥**

पेवो शत्रु तो मारा वडे हणायो अने पेवा बीजा शत्रुओने पण हुं हणी नापीश, हुं ईश्वर हुं, ऐश्वर्यने भोगवनारो हुं, हुं सधणी सिद्धिओथी युक्त हुं तथा बलवान अने सुभी हुं.

में आ दुश्मनने मारी नाप्यो. हुं बीजाओने पण मारी नापीश. हुं बधा ज जगतनो लोक्ता हुं. हुं ज ईश्वर हुं!
आसुरी लोकोनो भोटो प्याव छे के तेओ सौथी शक्तिशाणी छे अने विश्वने नियंत्रित करे छे. हिरण्यकशिपु कहे छे के भगवान विष्णुनी पूजा करवानुं बंध करो. मारी पूजा करो. हुं ज भगवान हुं. आ बधा अंतमां हुं ज शक्तिशाणी हुं, हुं ज भगवान हुं अम कहेवा सुधी पडोये छे.

16.15, 16.16

**आह्योऽभिजनवानस्मि, कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिस्य, धृत्यज्ञानविमोहिताः ॥१६.१५॥
अनेकयित्तविल्रान्ता, मोहजलसमावृताः।
प्रसक्ताः(प्) कामभोगेषु, पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥१६.१६॥**

हुं घणो धनवान हुं अने मारुं आटवुं मोटुं कुटुंब छे, मारा जेवो बीजो कोण छे ? हुं यज्ञ करीश, दान दईश अने भोज-मजा करीश – आम अज्ञानने कारणे मोहित रहेंनारा, अनेक रीते भ्रमितयित्त तथा मोहरूपी जाणथी वीटणायेवा, तेमज विषयभोगोमां रय्यापय्या रहेंनारा आसुरी जनो महान अपवित्र नरकमां पडे छे.

अनेक रीते भ्रमितयित्त तथा मोहरूपी जाण थी वीटणायेवा, तेमज विषयभोगो मां रय्यापय्या रहेंनारा आसुरी जनो महान अपवित्र नरक मां पडे छे.

१६.१५ अने १६.१६

आवा लोको वियारे छे के हुं भूब ज धनवान हुं अने मारो परिवार भोटो छे. मारा जेवुं लाज्यशाणी कोई नथी.

दुर्योधन अने कर्णने याद करो. तेओ अवेवुं पण मानता हता के तेओ शक्तिशाणी छे अने तेमनो क्यारेय नाश थई शकशे नई.

आवा व्यक्तिनो वियार अवेवो होय छे के हुं यज्ञ करीश, दान करीश अने भोज-मस्ती करीश. आवा अज्ञानी अने **आसुरी लोको हंमेशा आसक्तिमां रहे छे.** तेओ घणी रीते मूंजायेवा छे अने विषयासक्त आनंदना व्यसनी छे. आ लोको अपवित्र बनीने नरकमां पडे छे.

16.17

**आत्मसम्भाविताः(स्) स्तब्धा, धनमानमदान्विताः।
यजन्ते नामयज्ञैस्ते, दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥१६.१७॥**

अेवा पोते पोताने ज श्रेष्ठ माननारा धमंडी माणसो धन अने मानना मदथी यूर थईने केवण नाममात्रना यज्ञो वडे होंग करवा जातर शास्त्रविधि कर्या विना यजन करे छे.

आवा लोको पोताने श्रेष्ठ माने छे. आवा लोको, धमंडी अने अलिमानथी भरेवा होवाथी, इक्त नामनो यज्ञ करे छे, पाभंडी होय छे अने शास्त्रोना आदेशोनुं पालन कर्या विना हंभी वर्तन करे छे.

आजना समयमां आवा घणा हंभीओ छे. उदाहरण तरीके, केटवाक लोको श्राद्ध विधियो करता नथी. तेने वागे छे के पंडितोने दक्षिणा आपवी भोटो अने निरर्थक छे. तेना बढेवे तेओ अनाथावयो के वृद्धाश्रममां भोराकनुं वितरण करवानो संकल्प करे छे परंतु वास्तवमां तेओ कंई करता नथी.

શ્રીભગવાનની પૂજા માટે ઘણા પંડાલો બનવા લાગ્યા છે, જ્યાં શાસ્ત્રો મુજબ પૂજા થતી નથી કે ભજન ગવાતું નથી. ત્યાં ન તો ભોજનનું દાન કરવામાં આવે છે કે ન તો કોઈ સેવા કાર્ય કરવામાં આવે છે. આયોજકો શ્રીભગવાનજીનું એક નાનું ચિત્ર મૂકે છે અને પોતાનું ખૂબ મોટું ચિત્ર મૂકીને પોતાનો પ્રચાર કરે છે. ભક્તિ ગીતોના નામે કાન વીંધી નાખે તેવા ફિલ્મી ગીતો વગાડવામાં આવે છે. તેમનો ઉદ્દેશ ધાર્મિક કાર્યક્રમ પાછળ પોતાની પ્રશંસા કરાવવાનો છે, જે અયોગ્ય છે.

16.18

અહંકારં(મ્) બલં(ન્) દર્પં(ઙ્), કામં(ઙ્) ક્રોધં(ઞ્) ચ સંશ્રિતાઃ।
મામાત્મપરદેહેષુ, પ્રદ્વિષન્તોઽભ્યસૂચકાઃ॥૧૬.૧૮॥

અહંકાર, બળ, ધમંડ, કામના અને ક્રોધ આદિને પરાયણ રહેનારા, એ સિવાય બીજા અનાયારોમાં રચ્યાપચ્યા તથા બીજાની નિંદા કરનારા એ માણસો પોતાના તેમજ બીજાના શરીરમાં રહેલા મુજ અન્તર્યામીનો જ દ્વેષ કરે છે.

આવા લોકો હંમેશા સત્તા, અહંકાર અને ક્રોધમાં ડૂબેલા રહે છે અને દરેકની ટીકા કરે છે. આવી વ્યક્તિ જાણતી નથી કે આમ કરવાથી, તે મારા પ્રત્યે, તેના અને બીજાના શરીરમાં રહેલા બ્રહ્મ પ્રત્યે દ્વેષી બની જાય છે.

16.19

તાનહં(ન્) દ્વિષતઃ(ખ્) કૂરાન્, સંસારેષુ નરાધમાન્।
ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાન્, આસુરીષ્વેવ યોનિષુ॥૧૬.૧૯॥

એ દ્વેષ કરનારા, પાપાયારીઓ અને કૂરકર્મી નરાધમોને હું સંસારમાં વારંવાર આસુરી યોનિઓમાં જ નાખું છું.

શ્રી ભગવાન કહે છે કે હું વારંવાર આવા અધર્મી અને દંભી લોકોને આસુરી યોનીમાં નાખું છું. અસંખ્ય પ્રજાતિઓમાં જીવંત પ્રાણીઓના રૂપમાં તેમને વિવિધ પ્રકારના ત્રાસ સહન કરવા પડે છે.

આપણે આપણી આસપાસના દેશોમાં જોઈ રહ્યા છીએ કે આ એ જ લોકો છે જેઓ રાક્ષસી વૃત્તિઓ ધરાવે છે અને અત્યાચાર કરી રહ્યા છે. રાક્ષસી વૃત્તિ ધરાવનારાઓને રાક્ષસ કહે છે, એમને શીંગડાં નથી હોતા!

16.20

આસુરી(યં) યોનિમાપન્ના, મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ।
મામપ્રાપ્તૈવ કૌન્તેય, તતો યાન્ત્યધમાં(ઙ્) ગતિમ્॥૧૬.૨૦॥

હે કૌન્તેય! એ મૂર્ખઓ મને પામ્યા વિના જ જનમોજનમ આસુરી યોનિને પામે છે, પછી એનાથીય ઘણી નીચ ગતિને પામે છે એટલે કે ધોર નરકોમાં પડે છે.

શ્રીભગવાન કહે છે, હે અર્જુન! આવા મૂર્ખ વ્યક્તિઓ, મને પ્રાપ્ત કરવાને બદલે, બધા જન્મોમાં આસુરી યોની પ્રાપ્ત કરે છે અને તેનાથી પણ નીચી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે કે, તેઓ ભયંકર નરકમાં પડે છે.

16.21

ત્રિવિધં(ન્) નરકસ્યેદં(ન્), દ્વારં(ન્) નાશનમાત્મનઃ।
કામઃ(ખ્) ક્રોધસ્તથા લોભઃ(સ), તસ્માદેતત્રયં(ન્) ત્યજેત્॥૧૬.૨૧॥

કામ, ક્રોધ તથા લોભ - આ ત્રણ જાતનાં નરકનાં દ્વાર આત્માનો નાશ કરનારાં એટલે કે એને અધોગતિએ લઈ જનારાં છે, માટે આ ત્રણેયને ત્યજી દેવાં જોઈએ.

શ્રીભગવાન કહે છે, હે અર્જુન! હવે, જો હું તને જે ત્રણ બાબતો વિશે કહી રહ્યો છું તેને નિયંત્રિત કરવામાં આવે તો તે ખૂબ જ સારું છે, લાભ જ થશે પણ જો કાબુની બહાર જશે તો આ ત્રણે આત્માને અધોગતિ તરફ દોરી જાય છે. આ ત્રણ - વાસના, ક્રોધ અને લોભના શિકાર બનવાથી માણસનું પતન નિશ્ચિત છે, આ ત્રણે નરકના દ્વાર છે. એટલે તરત એનો ત્યાગ કર!

આ ત્રણેયનો ત્યાગ કરવાથી એ તમારામાં નહીં રહે એવું નથી પણ એ તમારા કાબુમાં હશે તો તકલીફ નહીં થાય. તમારું બાળક કાંઈ ખોટું કરે તો તમે બાળકને વઢો અને પાછળ જોઈને તમે હસી શકો તો એ ક્રોધ ધરેણું છે. તમે ન્યાયપૂર્વક કમાયેલા ધનનો ઉપયોગ કરીને કોઈ કામના પૂરી કરો છો તે ખોટું નથી. ભગવાન કહે છે આવી કામના હું છું. જે વિકાર આપણા કાબુમાં રહીને ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે તે યોગ્ય છે પરંતુ જ્યારે એનો વેગ આવે છે અને એ મારા પર સવાર થઈ જાય છે ત્યારે એ નાશ કરી દેશે, નરકમાં પહોંચાડી દેશે!

16.22

એતૈર્વિમુક્તઃ(ખ) કૌન્તેય, તમોદ્ધારૈસ્ત્રિભિર્નરઃ।
આયરત્યાત્મનઃ(શ) શ્રેયઃ(સ), તતો યાતિ પરાં(ડ) ગતિમ્ ॥૧૬.૨૨॥

હે કુન્તીપુત્ર! આ ત્રણેય નરકનાં દ્વારોથી છૂટેલો માણસ પોતાનું કલ્યાણ આચરે છે, માટે આ પરમ ગતિને એટલે કે મને પામી જાય છે.

હે કૌતેય! જે માણસ નરકના આ ત્રણ દરવાજામાંથી મુક્ત થાય છે તે હંમેશા સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ દ્વારા, માણસ પરમ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

16.23

યઃ(શ) શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય, વર્તતે કામકારતઃ।
ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ, ન સુખં(ન) ન પરાં(ડ) ગતિમ્ ॥૧૬.૨૩॥

જે માણસ શાસ્ત્રવિધિને છોડીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે મનમાન્યું આચરણ કરે છે, એ ન તો સિદ્ધિને પામે છે, ન પરમ ગતિને કે ન સુખને.

આ બંને શ્લોકો બહુ મહત્વપૂર્ણ છે. ભગવાને આ ૫૩૦૦ વર્ષ પહેલાં જ કહી દીધું જે આજે જોવા મળે છે. શ્રીભગવાન કહે છે કે જે માણસ શાસ્ત્રોના આદેશોનો ત્યાગ કરે છે અને પોતાની ઈચ્છા મુજબ કાર્ય કરે છે, તેને ન તો સિદ્ધિ મળે છે અને ન તો અંતિમ મોક્ષ મળે છે કે ન તો સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

જે વ્યક્તિ શાસ્ત્રોના નિયમોની અવગણના કરે છે તેને ન તો સુખ મળશે, ન તો અંતિમ મુક્તિ મળશે, ન તો સફળતા મળશે. જે મહાપુરુષોએ કહ્યું, સંતોએ કહ્યું, શંકરાચાર્યે કહ્યું, મહાભારતમાં લખ્યું છે, રામાયણમાં ઉલ્લેખ છે તે જ કરો. શ્રાદ્ધ કરવાને બદલે હું અનાથાશ્રમમાં દાન આપીશ, બ્રાહ્મણને બદલે ગરીબોને ખવડાવીશ એમ કહેનારા આ શ્રેણીમાં આવે છે.

જે વ્યક્તિ ભગવાનના નામે ખોટા કાર્યો કરે છે તે ક્યારેય સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકશે નહીં. આજકાલ લોકો જૂઠું બોલીને અને તેનો દુરુપયોગ કરીને ધર્મના નામે દાન લે છે.

જો તમને શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ ખબર નથી, તો તે પરિસ્થિતિમાં તમારે તમારા કુળ અને પરિવારની પરંપરાઓનું પાલન કરવું જોઈએ.

શાસ્ત્રોનું પાલન કરનારા સંતો દ્વારા કહેવામાં આવેલ કાર્ય દ્વારા પણ તેનું પાલન કરવામાં આવે છે.

16.24

તસ્માચ્છાસ્ત્ર(મ્) પ્રમાણ(ન્) તે, કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ। જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તં(ઙ્), કર્મ કર્તુમિહાઈસિ ॥૧૬.૨૪॥

આથી તારા માટે આ કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યની વ્યવસ્થામાં શાસ્ત્ર જ પ્રમાણ છે, એમ જાણીને તારા માટે શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે નિયત થયેલું કર્મ જ કરવા યોગ્ય છે.

શ્રીભગવાન કહે છે, હે અર્જુન! શાસ્ત્રોમાં લખેલી બાબતો જ અનુસરવા યોગ્ય છે, તેથી જ તેનું પાલન કરવું જોઈએ કારણ કે શાસ્ત્રોમાં ફરજ અને અ-કર્તવ્યની પદ્ધતિનો પુરાવો છે.

તમને લાગશે કે તમને બધા શાસ્ત્રો વિશે ખબર નથી, તો તમે તેનું પાલન કેવી રીતે કરશો?

એક વાત યાદ રાખો, આપણે સંતોના ઉપદેશોમાં જે કંઈ સાંભળીએ છીએ, ગીતામાં જે કંઈ વાંચીએ છીએ, આ બધી વાતો શાસ્ત્રો પર આધારિત છે. આપણી કૌટુંબિક પરંપરામાં ઉલ્લેખિત બધા નિયમો અને નિયમો પણ શાસ્ત્રો પર આધારિત છે. શ્રીરામાયણ અથવા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વાંચીને તમે શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી બાબતો જાણી શકો છો. તેમાં જે કંઈ લખ્યું છે તે ૧૦૦% સાચું છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બધા અધ્યાયોના અંતે એક પુષ્પિકા છે. આ પુષ્પિકા ભગવાન શ્રીવેદવ્યાસજી દ્વારા રચવામાં આવ્યા છે. આ પુષ્પિકાનો હેતુ એ છે કે જો પ્રકરણો વાંચતી વખતે આપણે કોઈ ભૂલ કરી હોય, તો અમે તેના માટે માફી માંગીએ છીએ. 'ૐ તત્સદિતિ' કહેવાથી આપણને ક્ષમા મળે છે.

હરિનામ સંકીર્તન સાથે, આજની યર્યા સમાપ્ત થઈ અને પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર શરૂ થયું.

પ્રશ્ન અને જવાબ સત્ર

પ્રશ્નકર્તા - ગાયત્રી દીદી

પ્રશ્ન: જો આપણને શાસ્ત્રોની પદ્ધતિ ખબર નથી તો આપણે શાસ્ત્રોની પદ્ધતિ કેવી રીતે અનુસરી શકીએ?

જવાબ:

આપણા માટે, શાસ્ત્રોની એકમાત્ર પદ્ધતિ એ છે કે આપણે તે પરંપરાઓનું પાલન કરીએ જે પરિવારના વડીલો આપણને કહે છે.

પ્રશ્નકર્તા - ડૉ. કમલા ગૌતમ

પ્રશ્ન: આજકાલ, બાળકો આધ્યાત્મિકતાના વિષય પર ઘણી અતાર્કિક દલીલો કરે છે અને સાંભળતા નથી. આપણે શું કરવું જોઈએ?

જવાબ-

તેમને થોડો સમય આપવો જોઈએ. જ્યારે યોગ્ય સમય આવશે, ત્યારે તે પોતે આ વિષયની ઊંડાઈ સમજી જશે. બાળકો હંમેશા આપણે જે કહીએ છીએ તે કરતા નથી. પણ બાળકો આપણને જુએ છે અને આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તેનું પાલન કરવાનું શરૂ કરે છે.

પ્રશ્નકર્તા - મુક્તા દીદી

પ્રશ્ન- શું કર્ણમાં દૈવી ગુણો નહોતા?

જવાબ-

કર્ણ માનસિક વિકૃતિ ધરાવતો હતો. તેમણે હંમેશા અધર્મનો પક્ષ લીધો. મહાભારતમાં એવી ઘણી ઘટનાઓ છે જ્યાં આપણને ખબર પડે છે કે કર્ણમાં સત્વગુણનું વર્ચસ્વ નહોતું. તેણે મરતા અભિમન્યુને પાણી આપવાની પણ ના પાડી દીધી.

પ્રશ્નકર્તા - મુક્તા દીદી

પ્રશ્ન - મહાભારતની આ વાર્તાઓ કયા ગ્રંથમાં છે?

જવાબ:

સંક્ષિપ્ત મહાભારતના નામે બે પુસ્તકો પ્રકાશિત થયા છે, તમે તે વાંચી શકો છો. સ્વામીજી એમ પણ કહે છે કે આપણે આપણા ઘરમાં મહાભારતનો ગ્રંથ રાખવો જોઈએ અને તેની પૂજા કરવી જોઈએ. આ કારણે, આપણા ઘરમાં હંમેશા વિજય રહે છે.

પ્રશ્નકર્તા - અર્પણા દીદી

પ્રશ્ન - શું વ્યક્તિ હંમેશા સકારાત્મક રહી શકે છે? આ માટે આપણે શું કરવું જોઈએ?

જવાબ:

હા, આપણે હંમેશા સકારાત્મક રહી શકીએ છીએ, આ માટે આપણને સતત અને નિયમિત અભ્યાસની જરૂર છે. ગીતાજીએ નિયમિત અભ્યાસ વિશે પણ વાત કરી છે.

આ સાથે જ પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર સમાપ્ત થયું. અંતિમ પ્રાર્થના અને હનુમાન ચાલીસાના પઠન પછી વિવેચનસત્રની સમાપ્તિ થઈ.

॥ ॐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ. ॥

ॐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસુ ઉપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં(યં) યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
દૈવાસુરસમ્પટ્ઠિભાગયોગો નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥૧૬॥

આ રીતે ॐ, તત્, સત્-એ ભગવાનના નામોના ઉચ્ચારણ સાથે બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાસ્ત્રમય શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઉપનિષદરૂપી શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદમાં "દૈવાસુરસમ્પટ્ઠિભાગયોગ" નામનો સોળમો અધ્યાય પૂરો થયો. ॥૧૬॥

અમે માનીએ છીએ કે તમને ચર્ચાની રચના વાંચીને આનંદ થશે. કૃપા કરીને નીચેની લિંકનો ઉપયોગ કરીને અમને તમારો પ્રતિસાદ આપશો.

<https://vivechan.learngeeta.com/feedback/>

વિવેચન-સારાંશ વાંચવા માટે આભાર.

અમે સર્વે ગીતા સેવકો, અનન્ય ભાવ સાથે પ્રયાસ કરીએ છીએ જેથી વિવેચનનો સાર તમારા સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપે પહોંચે, છતાં પણ ભાષા કે વ્યાકરણ સંબંધી કોઈ ભૂલ હોય તો તે માટે અમે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

જય શ્રી કૃષ્ણ!

સંકલન: ગીતા પરિવાર - રચનાત્મક લેખન વિભાગ

દરેક ઘરમાં ગીતા દરેક કરમાં ગીતા!

Let's come together with the motto of Geeta Pariwar, and gift our Geeta Classes to all our Family, friends & acquaintances

<https://gift.learngeeta.com/>

ગીતા પરિવારની આ એક નવી પહેલ છે. હવે તમે વિવેચનોના ચુટ્યુબ વિડીયો તેમજ પીડીએફ જોઈ તથા વાંચી શકો છો. કૃપા

કરીને નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરો.

<https://vivechan.learngeeta.com/>

॥ગીતા શીખો, શીખવો, જીવનમાં ઉતારો॥

॥ૐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥